

Н. Б. Отрешко

Нові соціальні рухи

НОВІ СОЦІАЛЬНІ РУХИ — неформальні соціальні мережі, що базуються на груповій солідарності та єдності цінностей, важливих для їх прихильників. Н. с. р. мобілізують своїх учасників для вирішення конфліктних проблем за допомогою різних форм протесту. Артикуляція у сучасному суспільстві громадянами нових потреб та інтересів, пов'язаних з корінними змінами умов життя (захист довкілля, підвищення вимог до споживання товарів і послуг), прагнення людей безпосередньо впливати на процес прийняття рішень, обумовили впровадження й нових форм залучення, нових колективних учасників, а також нових сфер для реалізації громадянських ініціатив. Дехто з дослідників говорить навіть про зміну самих паттернів представництва і групової участі у Н. с. р. У країнах Заходу в останні роки спостерігається зниження рівня участі громадян у політиці, зокрема у виборах, членстві у політичних партіях і профспілках, релігійних організаціях, що від 19 ст. були звичними каналами громадянської мобілізації. Дедалі більшу роль відіграють неінституціональні, стихійні форми участі, що використовують пряму дію. До неї залучають широкі верстви населення, які раніше не були активними у громадських рухах. Нові форми характерні як для традиційних соціальних, так і для нових рухів, зокрема за права людини, вирішення жіночих, молодіжних, екологічних проблем тощо. Відмовляючись від звичних форм участі, громадяни розвинених країн все частіше використовують прямі форми колективної дії — *петиції*, *демонстрації*, *страйки*, *бойкот* та ін. Відбувається заміна традиційних форм колективної дії Н. с. р. — транснаціональними політичними мережами, групами, що об'єднуються навколо певної конкретної проблеми. Таким чином, формується модель сучасної громадянської участі.

Н. с. р. виникли на Заході наприкінці 1960-х рр. і активізували свою діяльність на новій основі у 1980-х — на початку 1990-х рр. В останні два десятиліття виникли нові соціальні простори для колективної дії й, відповідно, з'явилися нові її виконавці. Так, наприкінці 1990-х рр. відповіддю на *глобалізацію* стала поява потужного антиглобалістського руху, що поєднує безліч формальних і неформальних асоціацій, об'єднаних метою протиставити процесу глобалізації в інтересах великих корпорацій глобалізацію в інтересах громадян. Міжнародний масштаб діяльності, організованої за мережевим принципом, підвищує легітимність і сприяє ефективності таких рухів. Серед нових колективних акторів — рух

споживачів (спрямований проти використання певних видів продукції з різних ідеологічних, етичних, економічних міркувань), рух акціонерів (його мета — вплив на політику менеджменту корпорацій), рух на захист прав тварин тощо. Саме у цих рухах і формується новий тип дії — «індивідуалізована» колективна дія, для якої не обов'язкова наявність колективної ідентичності. Інструментом, що відкрив небачені раніше можливості для взаємодії учасників рухів і для безпосередньої участі індивідів в діяльності локальних, національних і глобальних спільнот, а також для широкого обговорення проблем громадянського суспільства, став [Інтернет](#), що нині є альтернативним каналом залучення громадян.

При значній різноманітності Н. с. р. усім їм притаманні певні загальні риси. По-перше, це різнорідність соціального складу, оскільки учасниками Н. с. р. є представники різних соціальних верств; вони є об'єднаннями однодумців, де відсутнє поняття індивідуального членства, як було, наприклад, у профспілках, а учасники гуртуються за спільними інтересами. По-друге, для несанкціонованого доступу до Н. с. р. характерний низький рівень інституціоналізації і централізації, аморфність усіх організаційних структур, ідеологічний плюралізм, відсутність «системної» ідеології та ідеологічної еліти. У підґрунті альтернативних установок Н. с. р. лежать не ідеології, а цінності. По-третє, у Н. с. р. акцент зроблено на локальних діях. Засобом досягнення соціального ідеалу є не стільки політична боротьба, скільки «технологія конкретних справ». По-четверте, для Н. с. р. характерна відсутність чітко виражених антагоністів, образу ворога, що протистоїть їхнім інтересам. Рушійною силою Н. с. р. є найосвіченіші групи нових середніх прошарків населення розвинених країн, їм притаманна не тільки протестуюча, а й творча поведінка і засіб мислення. По-п'яте, Н. с. р. використовують неформальні методи прийняття рішень, прагнуть «тут» і «тепер» створити альтернативний спосіб життя. Ці типологічні ознаки обумовлюють підвищену нестабільність Н. с. р., неминучість чергування різких спадів і підйомів у їхньому розвитку під впливом різних ситуативних чинників. На відміну від традиційних рухів, Н. с. р. не використовують ідеологічний або організаційний контроль над соціально-політичною активністю своїх учасників, чим забезпечують широкі можливості особистої самореалізації, що збільшує їхню популярність у світі. Н. с. р. виникають у конкретному інституційному середовищі, що впливає на поведінку їхніх учасників, визначає норми і правила, яким вони слідує. Водночас в умовах економічних, соціальних і політичних змін вони є носіями нових правил, ідей, стилів життя, створюють нові культурні паттерни. У процесі того, як індивіди і групи освоюють ці зміни, вони поширюють відповідні правила і норми через соціальні мережі, що поступово веде до змін основних соціальних і політичних інститутів, трансформації соціального і політичного порядку. При цьому напрямок інституційних змін залежить від унікальних історичних, соціокультурних традицій конкретного суспільства, де відбувається дії Н. с. р.

Дослідники Н. с. р. створили теорію соціальних рухів — важливий напрямок сучасної західної політичної соціології, що інтенсивно розвивається від 1950-х рр. Під впливом еволюції самих Н. с. р. і трансформації соціальних та політичних інститутів суспільства загалом, змінювалися і парадигми дослідження Н. с. р. — від вивчення соціопсихологічних аспектів колективної поведінки до аналізу рухів у політичному і соціокультурному контекстах як чинника інституціональних змін. На Заході виокремлюють 3 головні парадигми дослідження Н. с. р. Першою була парадигма колективної поведінки, її використовували переважно у вивченні рухів до 1960-х рр. У цій парадигмі Н. с. р. трактували як ірраціональну і нескоординовану колективну поведінку в ситуації соціальної кризи і пов'язаних з нею явищ депривації, фрустрації, агресивності. Представники структурного функціоналізму, зокрема американський соціолог Н. Селзер, розглядали колективну поведінку як реакцію на «структурні напруги», що виникають внаслідок конфлікту інтересів і дисфункцій соціальної системи. Колективну поведінку пов'язували з соціальними змінами, трансформаціями соціальних структур і нормативних установок, а соціальні рухи визначали як зусилля груп людей, залучених у спільну дію з метою сприяння або перешкоджання змінам в суспільстві або групі. Другою парадигмою була теорія колективної дії (мобілізації ресурсів), що виникла у 1960—70-х рр. У той час отримала розвиток теорія політичного процесу американських дослідників Ч. Тіллі, С. Терроу, Д. Макадама, які започаткували вивчення взаємодії політики соціальних інститутів влади і Н. с. р. Центральну роль у теорії політичного процесу відведено концепції «структури політичних можливостей», що створюють у суспільстві простір для колективних дій. У цій парадигмі Н. с. р. розглядали вже як раціональних колективних акторів, що взаємодіють у межах існуючої структури політичних можливостей з представниками влади і відстоюють перед ними вимоги соціальних груп, які не мають іншого інституційного представництва. Починаючи від 1980-х рр. у Європі отримала розвиток парадигма вивчення саме Н. с. р., а не колективної дії, як було раніше. На відміну від перших двох, у цій парадигмі Н. с. р. розглядають у загальному соціетальному (інституціональному), політичному, культурному та історичному контекстах з позицій соціального (структурного) конфлікту та історичності, як своєрідну відповідь на зміни епохи пізнього [модерну](#) і *постмодерну*. Наприклад, англійський соціолог Е. Гідденс у теорії структурації пов'язує макрорівень Н. с. р. із рівнем поведінки індивідів (мікрорівнем), підкреслюючи роль процесів самоактуалізації та самоідентифікації в епоху пізнього модерну. У теорії Н. с. р. виокремлюють дослідження зв'язків між інституційними змінами періоду модерну і постмодерну та виникненням нових соціальних і політичних структур, нових конфігурацій влади з новими формами колективного дії. Самі Н. с. р. розглядають як головне джерело соціальних, політичних і культурних змін постмодерного глобального суспільства.

Рекомендована література

1. J. Cohen. «Strategy or Identity»? New theoretical paradigms and contemporary social movements // Social Research. 1985. № 52;
2. S. Buechler. Social Movements in Advanced Capitalism. Oxford, 2000.

Бібліографічний опис:

Нові соціальні рухи / Н. Б. Отрешко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2023. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-881418>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).